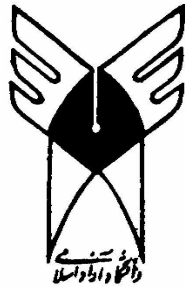

الله أكبر

دانشگاه آزاد اسلامی
واحد تهران مرکزی
دانشکده روانشناسی و علوم اجتماعی ، گروه علوم تربیتی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M.A)

گرایش برنامه ریزی درسی

عنوان :

بررسی تأثیر محتوای کتاب مطالعات اجتماعی بر رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان
دختر سال اول متوسطه شهر تهران

استاد راهنما :

دکتر حمیدرضا رضازاده

استاد مشاور :

دکتر مصطفی عسکریان

پژوهشگر :

سهیلا حیدری

زمستان ۱۳۹۰

تقديم به:

پدر و مادرم که به من چگونه زیستن را آموختند

تشکر

سپاس خداوند حکیم را که با لطف بی‌کران خود آدمی را زیور عقل آراست.

در آغاز لازم می‌دانم از زحمات پدر و مادر گرامی‌ام و کلیه کسانی که در دوران تحصیل همواره مشوق و پشتیبان اینجانب بوده‌اند کمال تشکر را بنمایم. همچنین از زحمات اساتید محترم به خصوص استاد ارجمند جناب آقای دکتر رضازاده که همواره راهنما و راه‌گشای نگارنده در اتمام و اکمال پایان‌نامه بوده‌اند کمال تشکر و سپاس‌گزاری را دارم. همینطور از استاد مشاور خود، جناب آقای دکتر عسکریان سپاس‌گزارم.

بسمه تعالی

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب **سهیلا حیدری** دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۸۸۰۶۴۹۷۷۲۰۰ در رشته برنامه ریزی درسی که در تاریخ ۱۳۹۰/۱۰/۱۵ از پایان نامه خود تحت عنوان: **بررسی تأثیر محتوای کتاب مطالعات اجتماعی بر رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دختر سال اول متوسطه شهر تهران** با کسب نمره ۱۹ و درجه عالی دفاع نموده ام بدین وسیله متعهد می‌شوم:

۱. این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه‌های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده‌ام.
۲. این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین‌تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
۳. چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره‌برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
۴. چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچ‌گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ ۱۳۹۰/۱۰/۱۵

دانشجوی کارشناسی ارشد **خاتم سهیلا حیدری** از پایان نامه خود
دفاع نموده و با نمره ۱۹ بحروف نوزده تمام و با درجه عالی
مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

چکیده

فصل یکم : کلیات پژوهش

۲		مقدمه
۵		۱-۱ بیان مسئله
۱۰		۲-۱ ضرورت پژوهش
۱۲		۳-۱ هدف‌های پژوهش
۱۳		۴-۱ سؤالات پژوهش
۱۴		۵-۱ تعاریف نظری و عملیاتی

فصل دوم : ادبیات و پیشینه‌ی پژوهش

۲۲		مقدمه
۲۴		۱-۲ مفهوم مهارت اجتماعی
۲۵		۲-۲ تاریخچه
۳۲		۳-۲ نظریه‌ها
۳۳		۱-۳-۲ نظریه‌های روان‌شناسی
۳۳		- نظریه سلسله مراتب نیاز مزلو
۳۴		- نظریه‌ی رشد روانی - اجتماعی اریک اریکسون
۳۸		- نظریه‌ی آدلر
۳۸		- نظریه یادگیری اجتماعی آلبرت بندورا
۴۱		- نظریه رشد اخلاقی کلبرگ
۴۳		- نظریه شناختی حل مسأله
۴۳		- نظریه‌ایفای نقش اجتماعی
۴۴		- نظریه تأثیر اجتماعی
۴۴		- نظریه ریسک و انعطاف
۴۵		- نظریه اسناد
۴۵		- نظریه دلبستگی بالبی
۴۶		- نظریه انگیزشی
۴۶		- نظریه زیست شناختی
۴۷		۲-۳-۲ تربیت اجتماعی و دیدگاه‌ها
۴۸		- دیدگاه لیبرالیسم
۵۰		- دیدگاه وضعیت اجتماعی
۵۰		- دیدگاه اسلام
۵۲		- تعلیم و تربیت و اجتماع
۵۴		- جامعه‌پذیری یا اجتماعی شدن
۵۶		- اجتماعی شدن در نظریه‌های عوامل گرا و تفسیر گرا
۶۰		- هدف‌های جامعه‌پذیری
۶۱		- نقش مدرسه در اجتماعی شدن

۶۴	دیدگاه اجتماعی	۶۴
۶۵	انتقال فرهنگی	۶۵
۷۰	تغییر اجتماعی	۷۰
۷۰	بازسازی اجتماعی	۷۰
۷۱	آموزش سواد اجتماعی	۷۱
۷۴	کنش اجتماعی	۷۴
۷۴	آموزش و پرورش و تغییر اجتماعی	۷۴
۷۵	تعریف تغییر اجتماعی	۷۵
۷۶	انواع تغییرات اجتماعی	۷۶
۷۷	فراگردهای تغییر	۷۷
۷۹	جامعه‌شناسی پرورشی	۷۹
۷۹	آشنایی با نظریه‌های پرورشی	۷۹
۸۴	تعریف و موضوع جامعه‌شناسی پرورشی	۸۴
۸۴	آشنایی با نظریه‌های جامعه‌شناسی آموزش و پرورش	۸۴
۹۰	۴-۲ الگوها	۹۰
۹۰	۱-۴-۲ مهارت‌های ارتباطی	۹۰
۹۱	۲-۴-۲ مهارت ارتباط فردی و میان فردی	۹۱
۹۲	۳-۴-۲ مهارت ارتباط گروهی	۹۲
۹۲	۴-۴-۲ مهارت ارتباط جهانی	۹۲
۹۳	۵-۴-۲ آموزش مهارت‌های اجتماعی	۹۳
۹۵	۶-۴-۲ الگوی آموزش مهارت‌های اجتماعی برای نوجوانان	۹۵
۹۶	۷-۴-۲ روش‌های پیشنهادی افزایش مهارت‌های اجتماعی در دبیرستان	۹۶
۹۸	۵-۲ اجزاء مهارت‌های اجتماعی	۹۸
۱۰۶	۱-۵-۲ پاسداشت ارزش‌های اجتماعی	۱۰۶
۱۰۸	۲-۵-۲ تصمیم‌گیری	۱۰۸
۱۰۹	مراحل تصمیم‌گیری	۱۰۹
۱۱۰	انواع تصمیمات	۱۱۰
۱۱۰	۳-۵-۲ تفکر منطقی	۱۱۰
۱۱۲	خصوصیات تفکر	۱۱۲
۱۱۲	عناصر عمده تفکر	۱۱۲
۱۱۳	اشکال تفکر	۱۱۳
۱۱۴	تفکر انتقادی	۱۱۴
۱۱۴	تفکر خلاق	۱۱۴
۱۱۵	۴-۵-۲ خودآگاهی	۱۱۵
۱۱۷	۵-۵-۲ صبر و بردباری	۱۱۷
۱۱۷	۶-۵-۲ عدالت اجتماعی	۱۱۷
۱۱۸	۷-۵-۲ قانون‌گرایی	۱۱۸
۱۱۸	۸-۵-۲ مسئولیت‌پذیری	۱۱۸
۱۲۰	انواع مسئولیت‌پذیری	۱۲۰
۱۲۰	۹-۵-۲ مشارکت اجتماعی	۱۲۰

۱۲۱	۱۰-۵-۲ همدلی
۱۲۴	۶-۲ ضرورت آموزش مهارت‌های اجتماعی در دوره متوسط
۱۲۶	۷-۲ اهمیت و ضرورت آموزش درس‌های علوم اجتماعی
۱۲۷	۸-۲ کتاب‌های درسی علوم اجتماعی و مهارت‌های اجتماعی زندگی نوین
۱۲۹	۹-۲ مطالعات اجتماعی در نظام تعلیم و تربیت
۱۳۰	۱۰-۲ مطالعات اجتماعی و تربیت اجتماعی
۱۳۱	۱۱-۲ ضرورت و اهمیت برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی
۱۳۵	۱۲-۲ تعریف مطالعات اجتماعی
۱۳۹	۱۳-۲ پیشینه مطالعات اجتماعی
۱۴۱	۱۴-۲ برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی
۱۴۳	۱۵-۲ پیدایش برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی
۱۴۶	۱۶-۲ پیشینه برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی در ایران
۱۴۸	۱۷-۲ مبانی برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی
۱۴۸	۱-۱۷-۲ مبانی اعتقادی
۱۴۹	۲-۱۷-۲ مبانی اجتماعی
۱۴۹	۳-۱۷-۲ مبانی علمی
۱۴۹	۴-۱۷-۲ مبانی روان‌شناختی
۱۴۹	۱۸-۲ رویکرد برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی دوره متوسطه و پیش‌دانشگاهی
۱۵۰	۱۹-۲ اهداف اجتماعی دوره‌های تحصیلی
۱۵۲	۲۰-۲ هدف‌های کلی درس مطالعات اجتماعی
۱۵۴	۲۱-۲ اهداف آموزش درس مطالعات اجتماعی در برنامه دوره متوسطه ایران
۱۵۴	۱-۲۱-۲ حیطة شناخت
۱۵۵	۲-۲۱-۲ حیطة ارزش
۱۵۵	۳-۲۱-۲ حیطة توانایی
۱۵۶	۲۲-۲ معیارهای اساسی انتخاب محتوا و تجربیات یادگیری از دیدگاه مطالعات اجتماعی
۱۵۶	۲۳-۲ انتخاب تجربیات یادگیری از دیدگاه مطالعات اجتماعی
۱۵۷	۲۴-۲ سازماندهی محتوای مطالعات اجتماعی
۱۶۴	۲۵-۲ رابطه‌ی علوم اجتماعی با مطالعات اجتماعی
۱۶۴	۲۶-۲ جامعه‌شناسی و مطالعات اجتماعی
۱۶۶	۲۷-۲ پیشینه پژوهش
۱۶۶	۱-۲۷-۲ پژوهش‌های داخلی
۱۷۷	۲-۲۷-۲ پژوهش‌های خارجی

فصل سوم : روش اجرای پژوهش

۱۸۶	مقدمه
۱۸۷	۱-۳ روش تحقیق
۱۸۸	۲-۳ جامعه آماری
۱۸۸	۱-۳-۳ جامعه آماری پژوهش
۱۸۸	۴-۳ نمونه آماری و روش تعیین حجم نمونه
۱۸۸	۱-۴-۳ روش نمونه‌گیری

۱۹۰	۵-۳ ابزار اندازه‌گیری
۱۹۰	۶-۳ روایی ابزار پژوهش
۱۹۰	۷-۳ پایایی ابزار پژوهش
۱۹۱	۸-۳ روش آماری

فصل چهارم : تجزیه و تحلیل داده ها

۱۹۳	مقدمه
۱۹۴	۱-۴ تحلیل توصیفی و استنباطی سوالات پژوهش
۱۹۵	۱-۱-۴ سوال شماره یک پژوهش
۱۹۷	۲-۱-۴ سوال شماره دو پژوهش
۱۹۹	۳-۱-۴ سوال شماره سه پژوهش
۲۰۱	۴-۱-۴ سوال شماره چهار پژوهش
۲۰۳	۵-۱-۴ سوال شماره پنج پژوهش
۲۰۵	۶-۱-۴ سوال شماره شش پژوهش
۲۰۷	۷-۱-۴ سوال شماره هفت پژوهش
۲۰۹	۸-۱-۴ سوال شماره هشت پژوهش
۲۱۱	۹-۱-۴ سوال شماره نه پژوهش
۲۱۳	۱۰-۱-۴ سوال شماره ده پژوهش

فصل پنجم : نتیجه‌گیری

۲۱۶	مقدمه
۲۱۷	۱-۵ خلاصه پژوهش
۲۲۳	۲-۵ محدودیت‌ها
۲۲۳	۱-۲-۵ محدودیت‌های در اختیار پژوهشگر
۲۲۳	۲-۲-۵ محدودیت‌های خارج از کنترل پژوهشگر
۲۲۵	۳-۵ پیشنهادات
۲۲۹	فهرست منابع
۲۳۶	پیوست

فهرست جداول

صفحه

عنوان

۱۵۱	جدول اهداف اجتماعی سه دوره تحصیلی	۲- ۱
۱۹۵	جدول آمار توصیفی سؤال یک پژوهش	۴- ۱
۱۹۶	جدول آمار توصیفی سؤال یک پژوهش	۴- ۲
۱۹۶	جدول آمار استنباطی سؤال یک پژوهش	۴- ۳
۱۹۷	جدول آمار توصیفی سؤال دو پژوهش	۴- ۴
۱۹۸	جدول آمار توصیفی سؤال دو پژوهش	۴- ۵
۱۹۸	جدول آمار استنباطی سؤال دو پژوهش	۴- ۶
۱۹۹	جدول آمار توصیفی سؤال سه پژوهش	۴- ۷
۲۰۰	جدول آمار توصیفی سؤال سه پژوهش	۴- ۸
۲۰۰	جدول آمار استنباطی سؤال سه پژوهش	۴- ۹
۲۰۱	جدول آمار توصیفی سؤال چهار پژوهش	۴- ۱۰
۲۰۲	جدول آمار توصیفی سؤال چهار پژوهش	۴- ۱۱
۲۰۲	جدول آمار استنباطی سؤال چهار پژوهش	۴- ۱۲
۲۰۳	جدول آمار توصیفی سؤال پنج پژوهش	۴- ۱۳
۲۰۴	جدول آمار توصیفی سؤال پنج پژوهش	۴- ۱۴
۲۰۴	جدول آمار استنباطی سؤال پنج پژوهش	۴- ۱۵
۲۰۵	جدول آمار توصیفی سؤال شش پژوهش	۴- ۱۶
۲۰۶	جدول آمار توصیفی سؤال شش پژوهش	۴- ۱۷
۲۰۶	جدول آمار استنباطی سؤال شش پژوهش	۴- ۱۸
۲۰۷	جدول آمار توصیفی سؤال هفت پژوهش	۴- ۱۹
۲۰۸	جدول آمار توصیفی سؤال هفت پژوهش	۴- ۲۰
۲۰۸	جدول آمار استنباطی سؤال هفت پژوهش	۴- ۲۱
۲۰۹	جدول آمار توصیفی سؤال هشت پژوهش	۴- ۲۲
۲۱۰	جدول آمار توصیفی سؤال هشت پژوهش	۴- ۲۳
۲۱۰	جدول آمار استنباطی سؤال هشت پژوهش	۴- ۲۴
۲۱۱	جدول آمار توصیفی سؤال نه پژوهش	۴- ۲۵
۲۱۲	جدول آمار توصیفی سؤال نه پژوهش	۴- ۲۶
۲۱۲	جدول آمار استنباطی سؤال نه پژوهش	۴- ۲۷
۲۱۳	جدول آمار توصیفی سؤال ده پژوهش	۴- ۲۸
۲۱۴	جدول آمار توصیفی سؤال ده پژوهش	۴- ۲۹
۲۱۴	جدول آمار استنباطی سؤال ده پژوهش	۴- ۳۰

چکیده

هدف پژوهش حاضر آن است که تأثیر محتوای کتاب مطالعات اجتماعی بر رشد مهارت‌های اجتماعی در دانش‌آموزان دختر اول دبیرستان را بررسی کند. به این منظور ابتدا لیستی از مهارت‌های اجتماعی از جمله: مهارت‌های پاسداشت ارزشهای اجتماعی، تصمیم‌گیری، تفکر منطقی، خودآگاهی، صبر و بردباری، عدالت اجتماعی، قانون‌گرایی، مسئولیت‌پذیری، مشارکت اجتماعی و همدلی تهیه شد؛ سپس پرسشنامه‌ای پژوهشگر ساخته تهیه گردید، که روایی آن توسط اساتید برجسته تأیید گردید و پایایی آن از طریق آزمون آلفای کراباخ (۰,۹۱) برآورد شد. سپس پرسشنامه توسط نمونه ۳۸۰ نفری تکمیل و داده‌های آن با استفاده از آزمون آماری خی-دو مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

نتایج حاکی از آن بود که محتوای کتاب مطالعات اجتماعی، در رشد مهارت‌های پاسداشت ارزش‌ها، تصمیم‌گیری، تفکر منطقی و خودآگاهی مؤثر بوده است، اما در رشد مهارت‌های صبر، عدالت اجتماعی، قانون‌گرایی، مسئولیت‌پذیری، مشارکت اجتماعی و همدلی تأثیری نداشته است.

واژه‌های کلیدی: مهارت‌های اجتماعی، محتوا، مطالعات اجتماعی، دانش‌آموزان، متوسطه.

فصل یکم

کلیات پژوهش

مقدمه

تربیت انسان سالم و موفق یکی از مهم‌ترین دلمشغولی‌های اکثر نظام‌های تعلیم و تربیت در همه کشورهای دنیا است. انجام چنین وظیفه‌ی خطیری مستلزم آن است که نظام آموزش و پرورش ابتدا اهداف تربیتی یا به عبارتی تصویر روشنی از انسان مطلوب نظام مشخص نماید، و در مرحله دوم برای رسیدن به این هدف برنامه‌ای مشخص طراحی و تدوین کند. از آنجا که انسان موجودی چند بعدی است، به نظر می‌رسد منظور از انسان مطلوب، انسانی است که در تمامی ابعاد اجتماعی، عقلانی، جسمانی، فرهنگی و سیاسی رشد یافته باشد. در حقیقت انسانی که دانائی و توانایی لازم جهت یافتن راه‌حل اساسی برای مشکلات و مسائل در این دنیای متغیر را دارد، یعنی انسانی که دارای «سواد سیاسی، سواد اجتماعی، سواد فرهنگی، سواد علمی، سواد معنوی، سواد میان فرهنگی، سواد اقتصادی، سواد حرفه‌ای، سواد فن‌آوری، سواد بهداشتی و سواد زیست محیطی است» (فتیحی و اجارگاه و دیگران، ۱۳۸۸). به هر حال آنچه روشن است ترسیم سیمای انسان مطلوب با توجه به غایت و فلسفه تربیتی هر نظام امکان‌پذیر می‌باشد.

بعد از تعیین هدف غائی^۱ متخصصان به برنامه‌ریزی جهت تحقق هدف مورد نظر می‌پردازند؛ که برنامه‌درسی محصول این برنامه‌ریزی است. برنامه‌درسی از مؤلفه‌هایی شکل می‌گیرد که یکی از این مؤلفه‌ها، محتوا است. «محتوا عبارت است از حقایق خاص، عقاید، اصول، مسائل و غیره که در یک درس خاص گنجانده می‌شود» (کانلی^۲، ۱۳۸۸). آنچه در انتخاب یک محتوای آموزشی از اهمیت برخوردار است، متناسب بودن آن با نیازها، علائق و استعدادهای دانش‌آموزان است. به همین دلیل نیازها و خواسته‌های افراد و جوامع ملاک و معیار انتخاب محتوای مناسب است. دال^۳ در کتاب بهبود محتوای نظر جوانان آمریکایی را در پاسخ به این سؤال که نیاز دارید مدرسه برای شما چه کاری انجام دهد، اینچنین فهرست کرده است:

- ۱- مطالب درسی در یک کلیت سیستمی قرار گرفته تا درک و فهم آنان بهتر میسر شود.
- ۲- مبانی فکر کردن و خدمت کردن آموزش داده شود.
- ۳- چگونگی جست‌وجو، پژوهش، بررسی در زمینه‌های مختلف آموزش داده شود.

۱ - Goal

۲ - Conelly

۳ - R.C.Doll

۴- همخوانی و تناسب مطالب و محتوای درسی با نیازها و مسائل اجتماعی و جلوگیری از ارایه مطالب متناقض با ایده‌های سایر نهادهای اجتماعی، رعایت گردد(عصاره، ۱۳۸۶، ۶۳).

در حقیقت محتوای مناسب محتوایی است که به تغییرات پویا در جامعه منجر گردد، و باید با ارزیابی مسائل و نیازهای جامعه، مدرسه را به آینه جامعه تبدیل و همچون ابزاری در دست مربیان و معلمان برای ایجاد تغییر اجتماعی در افراد باشد و موجب شکل‌دهی جامعه شود. لذا متخصصان، جهت رشد همه جانبه انسان، برای هر یک از ابعاد رشدی محتوایی خاص را پیش‌بینی کرده‌اند، که یکی از این ابعاد رشد اجتماعی است.

در جریان رشد اجتماعی افراد مهارت‌های اجتماعی^۱ را فرا می‌گیرند. مهارت‌های اجتماعی، مجموعه‌ای از توانمندی‌ها و رفتارهایی است که فرد جهت ارتباط با دیگران، دستیابی به اهداف خود و مطابقت با شرایط مکانی و زمانی به کار می‌برد. مهارت‌های اجتماعی مورد نیاز افراد در هر دوره با توجه به موقعیت زمانی و مکانی تعیین می‌گردد. امروزه جوامع با هدف جهانی شدن به سوی آینده گام برمی‌دارند. مهم‌ترین ویژگی این جوامع تغییرات سریع است. اختراعات و تکنولوژی‌های جدید که به موجب پیشرفت علوم رخ داده‌اند، تغییرات فزاینده‌ای را همراه داشته‌اند. این تغییرات موجب شده‌اند که الگوی زندگی افراد تغییر یابد. کارکردهای خانواده متحول شده است، به همین دلیل به افرادی توانمند و شایسته نیاز است که توانایی ورود به عرصه رقابت جهانی را داشته باشند. نسلی آینده‌نگر که با پیش‌بینی مسائل و مشکلات احتمالی زندگی در آینده، توان مقابله با هرگونه بحران را داشته باشند. جامعه فرهیخته‌ای که در برخورد با شرایط چند فرهنگی و یا چند ملیتی با حفظ هویت فردی و جمعی آمادگی پذیرش تغییرات را داشته باشد. افراد چنین جامعه‌ای باید دارای ذهنی باز باشند تا احساسات و عواطف مردم و جامعه را درک کنند. افراد با صلاحیتی که با ژرف‌اندیشی درک صحیحی از تعامل و پویایی لازم زندگی را دارا باشند و در مقابل تغییرات مسئولیت‌پذیر باشند. در واقع انسان امروز به کاربرد هوش برای حل مسائل نیاز دارد(یار محمدیان، ۱۳۷۷ به‌نقل از عصاره، ۱۳۸۶، ۵۹) به نظر می‌رسد منظور از این جمله پرورش هوش اجتماعی در افراد است. یعنی با گسترش قابلیت انعطاف فرد او را برای مواجهه با هر گونه تغییری آماده کرد. در شرایط کنونی جوامع برای جهانی شدن به تقویت روحیه‌ی تعاون و همکاری، رعایت برابری و تساوی، گسترش آزادی روانی، ایجاد جو همدلی و درک دیگران، رشد استقلال و فردیت، رعایت قوانین اجتماعی و احترام به عقاید دیگران نیاز دارند؛ که بخشی از این ویژگی‌ها با عنوان مهارت‌های اجتماعی شناخته شده‌اند. با توجه به اهمیت آموزش و پرورش مهارت‌های اجتماعی در افراد، به محتوایی آموزشی نیاز است که این هدف را دنبال کند. در حقیقت مشروعیت محتوای آموزشی در گرو پاسخگویی به اینگونه

۱ - Social Skills

نیازها و دیگر نیازهای افراد و جامعه است. کتاب مطالعات اجتماعی با هدف ایجاد رشد اجتماعی و آموزش مهارت‌های اجتماعی در دانش‌آموزان پایه اول متوسطه تدوین شده است. با توجه به اهمیت این کتاب و تأثیر آن بر دانش‌آموزان این پژوهش به بررسی: «تأثیر محتوای کتاب مطالعات اجتماعی بر رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دختر سال اول متوسطه شهر تهران» می‌پردازد.

۱-۱ بیان مسئله

جهت رسیدن به رشد مطلوب انسان می‌بایست، به تمامی ابعاد وجودی او توجه داشت. به همین دلیل متخصصان در زمینه‌ی مطالعه روند رشد انسان به ابعاد جسمانی، عاطفی، شناختی و اجتماعی می‌پردازند. در هر دوره رشدی تغییراتی در انسان ایجاد می‌گردد که موجب آماده‌سازی فرد برای دوره بعد می‌شود. در این میان اهمیت رشد در دوره‌ی نوجوانی از دوره‌های دیگر بیشتر است، زیرا نوجوانی دوره‌ی آماده شدن برای ورود به دنیای بزرگسالی است که فرد باید زندگی مستقل خود را آغاز کند (فتحی و اجارگاه و دیگران، ۱۳۸۸).

نوجوان برای ورود به دنیای بزرگسالی به آموزش‌هایی نیاز دارد، که یک جنبه از آن آموزش مهارت‌های اجتماعی است، که با عنوان رشد اجتماعی از آن یاد می‌شود. رشد اجتماعی یعنی به سطحی از مهارت در روابط اجتماعی دست یافت که بتوان با مردم به راحتی زندگی کرد و سازگاری داشت. مهارت‌های اجتماعی که ناشی از رشد هوش اجتماعی است، موجب شناخت احساسات خویشتن و دیگران می‌شود و توانایی اداره خود، وضع روانی و کنترل تکانش‌ها می‌شود. عاملی است که هنگام دست نیافتن به هدف، مانع از افسردگی و ناامیدی می‌شود؛ و فرد را برای تلاشی مضاعف جهت یافتن راه جدید رسیدن به هدف یاری می‌دهد. افرادی که از رشد اجتماعی مناسب برخوردار بوده‌اند همواره آمادگی اتخاذ تصمیم‌های مناسب در زندگی را دارند به همین دلیل اینگونه افراد احساس شایستگی و کارآمدی بیشتر در مسئولیت‌های روزانه و چالش‌های زندگی دارند. مهارت‌های اجتماعی برای افراد دارای منافع زیادی می‌باشد. عدم وجود چنین مهارت‌هایی نتایج منفی نیز مانند بزهکاری و مشکلات روانشناختی به همراه دارد (آقاصادقی، ۱۳۸۸).

از سویی دیگر آگاهی از نیاز به آموزش مهارت‌های اجتماعی غالباً از طریق بررسی ارتباط میان رفتار اجتماعی و پیشرفت تحصیلی عاید می‌شود. به نظر متخصصان این نوع آموزش همواره، حتی زمانی که معلم قصد انجام آن را ندارد، به شکل «برنامه‌ی درسی پنهان» انجام می‌گیرد. معلم، همچون پدر یا مادر، بر زندگی کودک تسلط دارد و به همین دلیل الگویی برای رفتارهای اجتماعی به‌شمار می‌آید. او خواسته یا ناخواسته از راه فرآیند تقویت به رفتارهای اجتماعی کودک نیز شکل می‌دهد. مطالعه طرز برخورد و رفتار معلم نشان

می‌دهد که رفتارهای اجتماعی شاگرد تا چه اندازه در روابط متقابل معلم و شاگرد تأثیر می‌گذارد.

معیار اندازه‌گیری رشد اجتماعی هر کس میزان سازگاری او با دیگران در جمع خانواده، معلمان، همسالان، بستگان و دوستان و بطور کلی افراد جامعه است. شخصی که رشد اجتماعی یافته است و در این جریان از مهارت‌های اجتماعی بهره‌مند شده است، می‌تواند به انتخاب و ارائه رفتارهای مناسب در زمان و وضعیت معین دست بزند. به همین دلیل است که برای داشتن مهارت اجتماعی باید بر تواناییهای فرد برای توجه به زمینه‌های اجتماعی تأکید کنیم. یعنی این توانایی را در فرد رشد دهیم که شرایط و حالات افراد را به درستی تشخیص دهد و متناسب با این شرایط عکس‌العمل درستی ارائه دهد. هر چه آدمی بهتر بتواند به مقتضیات پاسخ مثبت بدهد، قدرت سازگاری و بهداشت اجتماعی و سلامت روان او بیشتر خواهد شد (جان می، ۱۳۸۸). وجود مهارت‌های اجتماعی در زندگی موجب تعامل بیشتر افراد با یکدیگر، که شاخص مهمی در سلامت روانی آنان در آینده خواهد شد، می‌شود. سلامت روان از نظر کارشناسان بهداشت جهانی عبارت است از احساس فرد نسبت به خود، دنیای اطراف و محل زندگی اطرافیان (به‌خصوص با توجه به مسئولیتی که در مقابل دیگران بر عهده دارد) و چگونگی سازش وی با درآمد خود و شناخت موقعیت و زمان خویشتن (حبیب‌زاده، ۱۳۸۰ به‌نقل از آقاصادقی، ۱۳۸۸). مهمترین نشانه سلامت روان سازگاری است. سازگاری از مباحثی است که جامعه‌شناسان و روانشناسان و مربیان در دهه اخیر توجه خاص به آن مبذول داشته‌اند. از طرفی هر چه جریان رشد اجتماعی بطور متناسب انجام گیرد، رشد ابعاد دیگر انسان به خوبی میسر خواهد بود. یعنی رشد اجتماعی بر جریان رشد عقلانی، جسمانی و عاطفی تأثیرگذار است. دکتر شریعتمداری معتقد است که «جنبه اجتماعی رشد فرد پایه و اساس زندگی انسانی او را تشکیل می‌دهد. انسان به معنی دقیق حیوان فرهنگی است. جنبه عقلانی حیات وی نیز در زمینه‌ی اجتماعی رشد می‌کند» (شریعتمداری، ۱۳۷۷، ۱۱۲). به همین دلیل است که توجه به هوش هیجانی به عنوان یک ویژگی انسانی، نقش آن در موفقیت‌های انسان و پیش‌بینی میزان آن از طریق ویژگی‌های هوش اجتماعی افراد از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. امروزه معیار سنجش فرد را بهره‌ی عاطفی و هیجانی قرار می‌دهند زیرا هوش اجتماعی و هیجانی بالا در موفقیت افراد تأثیر فراوانی دارد. بخش عمده‌ای از شکست‌های فردی در جریان زندگی، از جمله افراد آسیب‌پذیری چون زندانیان و خانواده آنها ناشی از عدم سازگاری با محیط و شرایط پیش آمده است. به عبارت دیگر سازگاری فرد مستلزم برآوردن نیازهای شخص خویش مطابق با واقعیت‌های محیطی است. همانگونه که ذکر آن گذشت نیاز به آموزش مهارت‌های اجتماعی زمانی احساس می‌شود که مسئله و مشکلی پیش‌آید (ارجمندی، ۱۳۸۰ به‌نقل از آقاصادقی، ۱۳۸۸). مهارت اجتماعی استعدادی است که باعث بروز رفتارهایی می‌شود که به‌صورت مثبت یا منفی تقویت

می‌شوند نه رفتارهایی که مورد تنبیه واقع می‌شوند یا توسط دیگران خاموش می‌شوند. این مهارتها می‌تواند در روابط آدمی با دیگران نتایج مثبت و موفقیت‌آمیزی به‌وجود آورد. شخصی که دارای مهارت اجتماعی است می‌تواند با انتخاب و ارائه رفتارهای مناسب در زمان و وضعیت معین دست بزند. هدف اصلی آموزش مهارت‌های اجتماعی اساساً متوجه شکوفائی ظرفیتها و رشد تواناییها و رفتار و شخصیت فرد و حسن تفاهم اجتماعی است که از آن می‌توان به سعادت فردی و اجتماعی تعبیر کرد (نظری‌نژاد، ۱۳۸۵ به‌نقل از آقا صادقی، ۱۳۸۸). در کل مهارت‌های اجتماعی، فرآیند مرکبی است که فرد را قادر می‌سازد به گونه‌ای رفتار کند که دیگران او را با کفایت تلقی کنند. مهارتها تواناییهای لازم برای انجام رفتارهای هدفمند و موفقیت‌آمیز هستند (اشلانت و مک‌فال، ۱۳۸۶، ۱۲).

رشد اجتماعی در جریان اجتماعی شدن حاصل می‌گردد. جریان اجتماعی شدن عبارت است از آماده شدن فرد برای پذیرش نقش در آینده. این جریان از لحظه تولد آغاز می‌گردد و در هر دوره تأثیرات بسیاری بر فرد می‌گذارد. برخی از عناصری که بر جریان اجتماعی شدن نقش کلیدی دارند، شامل خانواده، همسالان، معلمان، مدرسه و وسایل ارتباط جمعی می‌باشد. اگرچه از زمان گذشته کسب مهارت‌های اجتماعی یکی از عناصر اساسی اجتماعی شدن آدمی در تمامی جوامع بوده است. لیکن در چند دهه اخیر به دلیل رشد سریع جمعیت، تغییرات ساختار خانواده، تغییرات وسیع اجتماعی و صنعتی و تغییر ساختار ارتباطات انسانی که موجب شده نوجوانان دچار مشکل سازگاری اجتماعی، رفتاری و عاطفی شوند، توجه به آموزش مهارت‌های اجتماعی در میان دانشمندان بیشتر شده است. از میان تئوری‌های روان‌شناسی، نظریه یادگیری اجتماعی^۱ بیشتر به این مسأله پرداخته است. روان‌شناسانی چون آلفرد آدلر^۲ و برونر بر جنبه اجتماعی انسان تأکید کرده‌اند. آنان معتقدند پرورش حس اجتماعی و مسئولیت و همکاری افراد باید مورد توجه قرار گیرد. نقش بزرگسالی از طریق تجربه‌ی اجتماعی در مدرسه، خانواده، دوستان و ... شکل می‌گیرد. آلفرد آدلر در نظریه‌ی روان‌شناسی خود به اصل علاقه اجتماعی اشاره می‌کند. او اعلام می‌دارد که آدم اجتماعی به دنیا می‌آید و به اجتماعی بودن خود علاقه‌مند است و این علاقه اجتماعی در نوع آدمی فطری و ذاتی است اما مانند سایر غرایز نیاز به راهنمایی و تربیت دارد (شعاری نژاد، ۱۳۷۵).

آموزش مهارت‌های اجتماعی یکی از مهم‌ترین راه‌های تعدیل رفتار افراد جامعه می‌باشد؛ و به افراد جامعه این امکان را می‌دهد که شرایط اجتماعی را تحت کنترل خود درآورند. با رشد اجتماعی و پرورش هوش اجتماعی افراد، ویژگی خودآگاهی در آنان رشد یافته و نقاط قوت و ضعف خود را می‌شناسند؛ و بر اساس خصوصیات خود در زمینه‌های گوناگون به

۱ - Social Learning Theory

۲ - A.Adler

تصمیم‌گیری می‌پردازند و با توجه به توانایی‌هایشان مسئولیت می‌پذیرند، این امر موجب افزایش موفقیت و کاهش شکست در زندگی می‌شود. افرادی که از هوش اجتماعی بهره‌مند شده‌اند در برخورد با مشکلات و مسائل توانایی انتخاب راه‌حل مناسب و ارزیابی نتیجه کار را دارند. با ایجاد حس همدلی بین افراد اختلافات و درگیری‌ها کاهش می‌یابد و زمینه پیشرفت در سایه مشارکت و همکاری افراد جامعه مهیا می‌شود. ویژگی قانون‌گرایی در بین افراد یک جامعه موجب تداوم زندگی اجتماعی شده و جامعه در راستای رسیدن به هدف غائی و آرمان اجتماعی حرکت می‌کند.

با توجه به اهمیتی که مهارت‌های اجتماعی در انسجام جامعه و رشد افراد دارد، آموزش اینگونه مهارت‌ها بعنوان بخشی از اهداف آموزشی در آموزش و پرورش مورد توجه قرار گرفته است. بدیهی است که، می‌بایست تدابیر مناسبی در این زمینه است. چرا که جهت تحقق یک هدف خاص، انتخاب محتوای آموزشی مناسب و مطلوب مورد توجه است (ملکی، ۱۳۷۸، ۴۷).

محتوای مطالعات اجتماعی پایه‌ی اول دبیرستان جهت رسیدن به هدف اجتماعی کردن و آموزش مهارت‌های اجتماعی به دانش‌آموزان تدوین شده است. این درس دانش‌آموز را به عنوان عضوی از جامعه با وظایف خود در جامعه و در ارتباط با سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی آشنا می‌کند. همچنین به تقویت مهارت‌های اجتماعی، مانند توانایی برقراری ارتباط با دیگران و شرکت در گفتگوها و همکاری، می‌پردازد تا بدین وسیله دانش‌آموز بتواند در جامعه بزرگتر، راه‌های کسب موفقیت را سریعتر و بهتر کشف کند (حبیبی، ۱۳۸۸، ۴۲).

« آیا محتوای کتاب مطالعات اجتماعی بر رشد مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دختر سال اول متوسطه شهر تهران تأثیر دارد؟ »

۲-۱- ضرورت پژوهش

ناتوانی در بروز مهارت‌های اجتماعی می‌تواند سلامت فکری، جسمانی و روانی افراد را تهدید کند. گاهی هیجانات نابجا منجر به شناخت و دانش غلط می‌شود و زندگی اجتماعی، شغلی و خانوادگی افراد را در معرض خطر قرار می‌دهد. پیشگیری از بروز مشکلات رفتاری و اجتماعی در جامعه مستلزم رشد ظرفیت روان‌شناختی و مهارت‌های اجتماعی افراد است و منظور از مهارت‌های اجتماعی توانمندی‌هایی است که موجب برقراری ارتباط مؤثر بین افراد می‌شود. به‌گونه‌ای که این مهارت‌ها موجب کاهش تنش و استرس و فشارهای روانی می‌شود (نوشادروان، ۱۳۸۸).

تغییرات سریع امروزی، تغییر ساختار خانواده و تغییر نقش، پیچیدگی ارتباطات انسانی، تغییر فرهنگ و چند فرهنگی شدن موجب شده انسان در زندگی روزمره با مشکلات و چالش‌های متعددی روبرو شود؛ که برای حل این مشکلات نیاز به دانش و توانش دارد تا با حل مسائل توانایی تطبیق با تغییرات را داشته باشد (نوشادروان، ۱۳۸۸).

امروزه توانایی خواندن و نوشتن به تنهایی منجر به موفقیت افراد نمی‌شود. بلکه افراد باید مهارت کسب علم همگام با پیشرفت‌های علمی را داشته باشند، همچنین به‌طور مناسب با توجه به موقعیت و شرایط از علم خود در زندگی استفاده کنند. کاربردی کردن معلومات موجب افزایش موفقیت می‌شود. آنچه برای انسان قرن حاضر کارساز است، کسب مهارت در دانش از یکسو و کسب مهارت‌های اجتماعی و داشتن مهارت‌های لازم در به کارگیری فناوری نوین از سوی دیگر است. به گفته‌ی الوین تافلر بی‌سوادان قرن بیست و یکم آنهایی نیستند که نمی‌توانند بخوانند و بنویسند، بلکه آنهایی هستند که:

۱- نمی‌توانند یاد بگیرند.

۲- نمی‌توانند آنچه را یاد گرفته‌اند در ذهن خود جاسازی و بایگانی کنند و با استفاده از آنها مطالب جدید را آسانتر و سریعتر بیاموزند (رئیس‌دانا، ۱۳۸۹).

امروزه مهم‌ترین وسیله پیشرفت و توسعه‌ی جوامع شهروندانی کارآمد است. بدین وسیله تداوم حیات اجتماعی و دستیابی به اهداف تحقق می‌یابد. پژوهش‌های متعددی نشان داده‌اند که بسیاری از مشکلات ناشی از فقدان مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی در افراد است. از جمله پژوهش در زمینه سوء مصرف مواد نشان داده است که سه عامل عزت نفس ضعیف، ناتوانی در بیان احساسات و فقدان مهارت‌های ارتباطی با سوء مصرف مواد رابطه دارند (مک دانالد و همکاران، ۱۳۸۸). همچنین بین احساس خود کارآمدی شخصی و موفقیت تحصیلی همبستگی معناداری یافتند (زیمرمن و همکاران، ۱۳۸۸). مطالعه‌ای دیگر دلالت دارد که بین عزت نفس ضعیف و سوء مصرف الکل و دارو رابطه وجود دارد (سینگ و مصطفی، ۱۳۸۸). پژوهش‌های بی‌شماری در این زمینه انجام گرفته که همگی نشان‌دهنده‌ی ارتباط بین مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی افراد با اختلالات روحی، روانی و رفتاری است.